

ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ-го ТА ПОЧАТКУ ХХІ-го СТОЛІТЬ

Починаючи від початку ХХ століття націоналістична ідеологія в Україні тривалий час була, та й зрештою залишається осередком, визначальним чинником національно-визвольної боротьби. Так, М. Міхновський у роботі «Самостійна Україна» заклав теоретичні підвалини самостійництва як політичної ідеології. Використовуючи історичну аргументацію, він обґрунтовує право та необхідність національно-визвольної боротьби українського народу за своє політичне та культурне відродження¹.

Подальша активізація радикально-націоналістичного руху була пов'язана з реакцією частини українського суспільства на поразку національно-визвольних змагань 1917-1921 років. На думку І. І. Дробота, провідники української революції не пішли шляхом націоналізму і, не маючи чітких політичних орієнтирів, програли змагання в боротьбі за українську незалежну соборну державу. Це, у свою чергу, дало підстави частині борців за визволення, переважно молодшої генерації, звинувачувати старше покоління в поразці, в неспроможності довести справу до переможного фіналу².

Ще до організаційного оформлення ОУН, особливо в листопаді 1928 року, у середовищі українських націоналістів проявилися дві досить полярні течії. Революційно-радикальний напрям був представлений, переважно, молодими націоналістами. Старша революційна генерація – учасники визвольних змагань – налаштовані були проти радикалізації руху, оскільки вони вважали, що це призведе лише до посилення репресій. На їх думку, важливе завдання полягало в якнайширшому використанні «органічного сектору» – послідовній праці в легальних організаціях, завдяки котрій можливою була робота в широкому середовищі народних мас. Протидія революційно-радикальним настроям була неактуальною через небажання витратити час на вирішення внутрішніх проблем³. Поряд із цим, розвиток націоналістичного руху від початку 1920-х років у молодіжному середовищі Галичини, в ідеологічному плані, поряд із антипольською спрямованістю, мав деякі ознаки радяно- і москвофільства. Аналогічною була тенденція й на інших західноукраїнських теренах, особливо на Закарпатті. Загалом, протягом першої чверті ХХ століття спостерігалось поширення націоналістичних ідей практично на всіх етнічних українських землях. Головним осередком їх розвою залишалася Галичина.

На думку О. Багана, почуття націоналізму живе в кожному повноцінному народі, воно властиве кожній нормально вихованій і розвиненій людині. Ідея українського націоналізму визріла з самого буття української нації, її історії. Вона згуртувала українців розумінням єдності живих і мертвих, і ненароджених

покоління, зв'язаних спільністю походження, мови, історії, культури, території. Лицарський дух, висока культура та християнські ідеї витворили той незнищений, колосальний фундамент духовності нашої нації, який творив її обличчя, боронив перед чужинцями протягом віків⁴. Д. Шварцмантель розглядає націоналізм як ідеологію, котра мобілізує людей через партії, громадські рухи та культурні об'єднання для активної діяльності, спрямованої на підвищення почуття національної ідентичності – в будь-якому контексті⁵. Постанова в 1929 році ОУН стало одночасно виявом самоствердження національної ідентичності, намаганням протистояти шовіністичним проявам сусідніх держав і прагненням боротьби за власну державність.

Зародження ідеології новітнього українського націоналізму було своєрідною відповіддю на виклик, кинутий українцям геополітичною стратегією світової спільноти. На політичній карті Європи не існувало України, вона була поділена між сусідніми державами, проте націоналістичні ідеї закликали, незважаючи ні на що, до продовження боротьби за власну самостійну соборну державу, котру проголошувалось найвищою цінністю. Саме таку мету поставили перед собою українські націоналістичні організації та групи, що виникли впродовж 1920-х років. При цьому, націоналістична ідеологія з пануючими в ній культом волі та сили, духом самовідданості національній справі здобула чимало прихильників серед українського населення Галичини й Волині та українських емігрантів⁶. Згідно твердження Ю. Бойка, до середини 1920-х років існувала українська націоналістична ідея і націоналістичне світовідчуття, але ще не було націоналістичної ідеології та націоналістичного світогляду. Лише в другій половині 1920-х років український націоналізм піднісся на рівень філософського усвідомлення суспільно-політичних процесів, щоб вже в 1930-х роках розвивати свої стратегічні та програмні завдання. Зокрема, історичний процес розглядався під кутом зору розвитку національного духу⁷. У «Статуті союзу організацій українських націоналістів» (липень 1927 року) мова йшла про репрезентацію та оборону української національно-визвольної та державно-соборницької ідеї, а також – захист інтересів українського народу пропагандою його визвольних змагань перед світовою спільнотою та міжнародними політичними чинниками. Також у цьому документі наголошувалося на важливості формування, плекання та поширення українську національну свідомість⁸. А вже в програмних документах ОУН було визначено ідеологічні та світоглядні засади українського націоналізму.

У міжвоєнний період спостерігався справжній розквіт націоналістичної ідеології. Саме у цей час свої концепції розвивали такі визначні ідеологи українського націоналізму, як Д. Донцов, Ю. Вассиян, М. Сціборський, О. Чемеринський, Д. Андрієвський, О. Бойдуник, В. Мартинець та інші. Один із провідних теоретиків українського націоналізму Д. Мирон-Орлик зазначав, що ідеологія – це життєтворча система вартостей, ієрархія цілей, потреб і «кермуючих засад», що кристалізують суспільні прагнення та надають зміст і спрямування національному розвитку. Втілюючись у провідні засади та ідеї,

ідеологія становить зміст і мету життя в зв'язку з минулим, сучасним і майбутнім. У зв'язку з цим важливим завданням ставилось визначення націоналістичного світогляду на перспективу. Також підкреслювалось, що значення українського націоналізму полягає в тому, що він «повертає до глибин українського духу, до першоджерел українства, до духовно-вольової субстанції української нації і має на меті її добро, а не як демолібералізм, соціалізм чи комунізм, що є штучно створеними, нанесеними ззовні чужими доктринами і не є витвором українського духу, української дійсності і потреб»⁹.

Одним із найбільш домінуючих ідеологічних напрямів націоналістичного спрямування в Україні був інтегральний націоналізм. Зародившись у Франції наприкінці XIX – початку XX століття, цей напрям у широкому розумінні передбачав своєрідне «всеохоплення» націоналізму, а з іншого (у більш вузькому значенні) – він вказував на той соціальний устрій, до встановлення котрого прагнули інтегральні націоналісти. Інтегральний націоналізм виникає на теренах, де сильний дух мілітаризму й боротьби за незалежність власної країни.

Один із фундаторів ідеології інтегрального націоналізму в Україні, політичний та ідеологічний референт у Проводі ОУН Д. Андрієвський, розробляючи проект державного устрою майбутньої незалежної України, особливу увагу приділив концепції державної ідеології, виразником котрої мала бути саме ОУН¹⁰. У своїх статтях, опублікованих в журналі «Розбудова нації» (офіційний орган ПУНу) він фактично вперше сформулював ідеологічні засади українського організованого націоналізму.

Розвиваючи ідеологію інтегрального націоналізму, Ю. Вассиян розглядав процес боротьби за вільну українську націю, насамперед, як подолання світогляду раба духом свободи та волі. При цьому, джерело людської волі як визначального індивідуального та суспільного рушія вбачається в релігії¹¹. Націоналізм у Ю. Вассияна постає не як форма людської агресивності, а як спосіб людського зростання. Через спільне відчуття енергетики рідної землі, спільне наближення до сакрального, через спільну духовну націленість створити національне прекрасне кожна етнічна спільнота отримує колосальну здатність до самовдосконалення й зростання. І навпаки, розпорошена морально, релігійно, культурно спільнота лише перебуває в Історії, а не творить її¹². Ю. Вассиян стверджував: «Наша історія мститься сьогодні на нас утраченим тисячоліттям нездарности, що дозволила на українській землі зрости мільйоновим масам рабського матеріялу», від запрошення варягів у давнину до «приходу модерних вікінгів московської Півночі – большевиків»¹³. І лише національна свідомість здатна в своєму розвитку витворити ідеал самостійності як синтез політичного мислення. Відтак, з вчення Ю. Вассияна випливає, що націоналізм має протистояти всім суспільно-політичним доктринам і вченням, котрі послаблюють моральні якості національного духу.

На думку О. Багана, Ю. Вассиян не просто суттєво поглибив основні ідеологічні тези М. Міхновського, Д. Донцова, В. Липинського, М. Сціборського, яких можна вважати класиками українського націоналізму

XX століття, а створив цілісну концепцію ідеалістичного світоотрадування у зв'язку з політичною свідомістю нації. У цьому сенсі його філософія стала найкатегоричнішим українським запереченням філософії матеріалістичного соціалізму. В основі ж ідеологічної концепції Ю. Вассіяна лежить синтез християнського ідеалізму та ірраціоналістського волюнтаризму¹⁴.

Д. Армстронг, розглядаючи інтегральний націоналізм, зауважив, що для нього є характерними наступні риси: віра, що найвищою цінністю є нація; звернення до містичної ідеї єдності всіх особистостей, формуючих націю; ірраціональність – залежність раціональної, аналітичної думки «інтуїтивно вірним» емоціям; наявність харизматичного лідера чи еліти націоналістів-ентузіастів як уособлення «волі нації»; культ дії, війни та сили як вираження вищої біологічної життєздатності нації. Ці риси й були втілені в ідеологію інтегрального націоналізму, носієм котрої стала ОУН¹⁵. М. Мандрик припускає, що інтегральний націоналізм не був радикально новою ідеологією й адсорбував у себе ідеологічні конструкції попередньої епохи, хоча фундатори цього відгалуження націоналізму й заперечували формальний зв'язок з попереднім етапом розвитку українського націоналізму. Це заперечення проявилось в різкій критиці народницької, консервативної, демократичної доктрин, хоча при цьому ідеологія ОУН зазнала їх впливу. Крім цього, інтегральний націоналізм з'явився як результат складної взаємодії та взаємопроникнення західноєвропейських ідеалістично-волюнтаристичних, елітаристських концепцій та української політичної традиції. Український націоналізм виник і розвивався на тлі подібних загальноєвропейських та світових процесів, при цьому формуючи специфіку як інтегруючий та консолідуючий чинник у житті нації¹⁶.

Слід зауважити, що український націоналізм протягом свого розвитку далеко не завжди спирався виключно на теорію «інтегрального націоналізму». Одною з її альтернатив була концепція «Самостійної України» П. Федун-«Полтави», викладена в однойменній праці. Автор передбачав побудову на українських етнічних землях незалежної Української держави, в якій уся повнота влади належала б народу. Аналізуючи основні етапи еволюції української державності, П. Федун прийшов до висновку, що українцям притаманне прагнення до самостійницького державного існування, а отже цілком закономірною та логічною є їх збройна боротьба проти окупантів, насамперед – більшовицьких¹⁷. С. Ленкавський звернув увагу на спроби більшовицьких ідеологів домогтися національного вихолощення неросійських народів й перетворення їх на різномовне й безнаціональне соціалістичне суспільство. При цьому, замість національного та релігійного світогляду народів нав'язувалися односторонні матеріалістично-марксистські теорії. Їх власні національно-історичні традиції були приречені на знищення¹⁸. Одним із кричущих прикладів денационалізації та обездуховлення стала доля української нації. Практично вся її історія була свідченням протистояння її національної ідеології з великоросійською імперською (більшовицькою) ідеологією.

Поруч з інтегральним націоналізмом, що був пов'язаний із ОУН та її попередниками (Легія Українських Націоналістів, Союз Української Націоналістичної Молоді тощо), поступово виокреслився споріднений з ним, але дещо відмінний варіант радикального, тоталітарного націоналізму, так званий «донцовський» («чинний») націоналізм. Між донцовським «чинним націоналізмом» й «інтегральним націоналізмом» існували досить серйозні розбіжності, передусім, у тому, що «інтегральний націоналізм» з усіма його крайнощами пропонував певну конструктивну політичну програму, мав риси систематизованого світогляду, політичної доктрини, тоді як «чинний» націоналізм Д. Донцова відрізнявся елементами тотальної критики, нігілізму та певним браком послідовної, конструктивної програми дій.

Головним джерелом ідеології «чинного» націоналізму слід вважати критичний аналіз досвіду Української національної революції на основі особистого досвіду Д. Донцова. Незважаючи на прагнення окремих діячів применшити вплив на ідеологію націоналізму так званого «донцовства» або «чинного» націоналізму), цілком очевидно, що емоційні переконання, наснага, воля до життя Д. Донцова, прагнення творчої перебудови внутрішнього світу людини, активізації ролі мас в національному поступі, в українському націоналізмі знайшли сприятливий ґрунт. «Донцовський» світогляд став своєрідною відправною точкою, від котрої відштовхувалися згодом ідеологи ОУН, хоча це ними заперечувалося. І на думку М. Мандрик, дійсно можна погодитися з С. Ленкавським, який вважав, що Д. Донцов виробив нову психологічну систему з філософським і релігійним забарвленням. Так, окремі положення «Націоналізму» були взяті за основу при формуванні ключових засад українського націоналізму. Зокрема, це стосується сформульованих Д. Донцовим провідних підстав національної ідеї: волюнтаризм (антиінтелектуалізм) у розумінні волі нації до життя, до влади, войовничість (антипацифізм), романтика, що в себе включає ілюзійність та релігійність, фанатизм як захоплення абстрактним, як заперечення існуючого порядку речей, «аморальність» – не в розумінні відкидання моралі взагалі як такої, швидше макіавеллівське тлумачення: етичним є все те, що приносить користь нації та сприяє її подальшому розвою. Це перелік тих основних підвалин, на яких, на думку Д. Донцова, мав базуватися націоналістичний світогляд, щоб звільнитися від нашарувань і рухати націю вперед¹⁹. Така позиція Д. Донцова є як ніколи актуальною саме нині на етапі вирішального протистояння з кремлівським режимом, котрий століттями узурпував Україну, винищуючи все краще в ній: духовність, історичну пам'ять, генофонд, моральні засади, традиції та найбільш свідомих і активних громадян. І саме тому пророчий заклик Донцова до боротьби за інтереси власної нації у всіх основних сферах життя може дати нам шанс дійсно зберегти себе як націю у війні з Росією.

Брак власної національної ідеології та політичної думки зазвичай приводили до того, що частина української найсвідомішої провідної верстви (яких на початку ХХ ст. називали «щирими українцями») долю України ставили у повну залежність від поступового розвитку т. зв. російської

демократії. Такому підходу й, зокрема, москвофільству Д. Донцов протиставляв українську самостійницьку політику, тобто політичний ідеал суверенної української нації, її духовності й культури. Його передбачення, що москвофільство і малоросійство приведе нашу націю до катастрофи, здійснилося в 1917-1921 роках під час національно-визвольних змагань. «Не маючи виробленої програми, – писав Д. Донцов у праці «Підстави нашої політики», – назовні українство не могло вийти, як певна означена величина, навіть таким незначним чинником у європейській політиці, якими були маленькі Сербія та Бельгія». Відтак, ідеологічна орієнтація Д. Донцова була спрямована в напрямку Європи²⁰.

Робота «Підстави нашої політики» стала ніби підсумком ідейно-теоретичних дослідів Д. Донцова періоду національно-визвольних змагань. У ній, демонструючи незчисленні помилки, непослідовності та ідейні поразки соціалістів і демократів, в руки яких потрапила вся влада в Україні в часи революції, Д. Донцов доводить, що вина за загальну поразку та втрату незалежності лежить саме на них, на керівниках, а не народі, як це підступно хотіли довести ті, що віддали Україну під ніж ката (наприклад, В. Винниченко у книзі «Відродження нації»). Не «відсталий», «темний» і «бездіяльний» народ, а безвольні, безпринципні, за духом холуї й малороси, його провідники із соціал-демократичного табору, з їх сліпою вірою в обіцянки соціалізму, з їх атеїзмом, браком національної любові та національної гідності. Це вони гасили полум'я націоналізму, коли воно спалахнуло в народі ненавистю до своїх віковичних ворогів і гнобителів. Це вони переконували, що без Москви просто перебути не можна. Це в їхній демагогії й ідейному хаосі врешті заблукав і зневірився народ²¹. Це й дало можливість більшовикам підступно й підло, скориставшись ідеологічною беззбройністю українців, захопити владу в Україні, використавши при цьому довірливих у соціалістичні гасла, щоб потім винищити десятки мільйонів українців під час колективізації голодоморів, розв'язаних Кремлем воєн тощо.

На думку Д. Донцова, більшовизм, виявивши величезну енергію, масу сатанинської винахідливості та неабияку великодержавницьку, в дусі Івана Грізного й Петра I, спритність, призвів до окупації України, страждань української нації та насильній сполуці з більшовицькою Москвою. Розірвати цю сполуку, згідно твердження Д. Донцова, здатна тільки та нація, котра «обдарована провідною кастою з рівносильною енергією, завзяттям і мудрістю. Взірців тої касти ми не знайдемо в здегенерованій демократії, лише в великих тінях нашої героїчної доби, її чеснотах, її культурі, її мріях і планах, її місії, в дусі нашого історичного традиціоналізму»²². Варто зауважити, що через півстоліття після написання автором цих слів, ситуація принципово не надто й змінилася. Зберігається в силі політичний та інформаційно-культурний великодержавний окупаційний вплив Москви на Україну. А все та ж здегенерована демократія (з домішками сучасного лібералізму) не лише не здатна його зліквідувати, але й перешкоджає повноцінному національному державотворенню. А замість провідної духовної верстви – еліти нації, на чолі

влади в Україні протягом понад двох десятиліть перебувала сполука комуністично-олігархічного клану.

Протиставляючи духовні традиції України європейському духу матеріалізму та руйнівній більшовицькій ідеології, Д. Донцов пророчо закликав відвернутися від інтернаціоналістичних доктрин і матеріалізму в напрямку до духу нашої давнини, до духу традиціоналізму²³. З цього, на думку В. Іванишина, і має випливати ідеологія національного державотворення, в основі якої закономірним чином лежить націоналізм – тобто принцип свободи народів і людини, а зокрема – український націоналізм, як ідеологія вільного, державного і гідного майбуття української нації²⁴. Адже на противагу шовінізму націоналізм спрямований на захист свого, насамперед власної Батьківщини²⁵.

Ідеологія «чинного» націоналізму мала значний вплив на формування програмових та ідейних засад українського націоналістичного руху 1920-1930 років, що знайшло своє виразне віддзеркалення в програмах ОУН. Незважаючи на це ідеологія «чинного» націоналізму не стала ідеологією українського націоналістичного руху в повному розумінні цього слова²⁶.

Один із визначних ідеологів ОУН, С. Ленкавський у нотатках до праці Д. Донцова «Націоналізм», стверджував: «Кожна нова ідеологія має лише тоді силу заволодіти психікою даного покоління, коли впливає органічно з його найглибших психічних потреб і схоплює його не скристалізовані бажання... нова ідеологія має не лиш усталити незрушимо догми, але довести до кінця той хаотичний психічний процес, який знаменує прихід нової людини й з якого ця ідеологія сама постала»²⁷. Таким чином, саме націоналісти, керуючись кращими духовними традиціями української нації, можуть сформувавши вартісну й повноцінну національну ідеологію. Тобто саме таку ідеологію, котра б відповідала ідеалам, інтересам і прагненням всієї нації.

Починаючи з другої половини 1930-х років в центрі уваги Проводу ОУН стає Закарпаття²⁸. У 1937 році Є. Коновалець навіть запропонував створити окремих штаб для Закарпаття, а О. Чемеринський видав книгу «Плятформа Закарпаття», котру слід вважати для тогочасної Карпатської України своєрідною програмою ОУН. Автор її був переконаний, що визволення Закарпаття можливе лише при умові незалежності всієї України²⁹. Роль ОУН у період розбудови Карпатської України та її оборони від мадярських окупантів була неоднозначною. Однак не можна не відзначити тої уваги, котра приділялася Організацією українських націоналістів Закарпаттю ще на самих початках творення Карпатської України³⁰. У серпні 1938 року до Ужгороду прибула група діячів ОУН: М. Колодзінський, Р. Шухевич, З. Коссак, О. Гасин та інші – майже всі професійні військові. Цілком очевидним було те, що Провід ОУН мав на меті взяти активну участь у процесі розбудови Карпатської України, що започаткувався в другій половині 1938 року³¹. Національно-визвольна боротьба закарпатських українців знайшла всебічну підтримку українців Галичини, які першими прийшли їм на допомогу³². Основною ідеологічною платформою, на якій здійснювалася політична практика українських сил в краї

як на громадському, так і на владному рівнях став український націоналізм³³. П. Стерчо зауважив, що за неповних 20 років, від 1919 до 1939 року, під впливом ідеї українського націоналізму, колишній несвідомий угро-русин перетворився в твердого борця за Самостійну Соборну Українську Державу³⁴. Закарпатці, які традиційно були байдужими до української націоналістичної ідеології, все ж змогли виявити прагнення до боротьби за українську незалежну державу. Слід при цьому зауважити, що подібно до сприятливих умов культурно-просвітницького й громадсько-політичного розвитку Галичини в складі Австро-Угорської імперії та відповідного розвою там національного самоусвідомлення, аналогічною була ситуація на Закарпатті в складі Чехословаччини. Саме цей чинник відіграв безумовно значну роль у розвитку національної свідомості закарпатських українців.

Після розчленування Чехословаччини та проголошення автономії Карпатської України особливо активізувала свою діяльність ОУН, провід якої розглядав Карпато-українську державу як складову частину майбутньої незалежної Української держави³⁵. А отже, наприкінці 1930-х років Карпатська Україна виявилася єдиною державою, де невелика гілка українського народу проголосила свою незалежність і заявила про бажання жити державним життям. Такої можливості не мали ні українці, які перебували в складі СРСР, ні українці під владами Польщі та Румунії, однак, вони дивилися на Карпатську Україну як на територію, де робиться спроба відновити українську державність³⁶.

У силу історичних обставин, формування української національної ідентичності на Закарпатті завершилося лише на початку ХХ століття. Вагому роль у цьому процесі відіграла діяльність «Просвіти» та інших товариств, як також – активна участь у національно-культурному житті краю емігрантів з Наддніпрянської України та вихідців із Галичини. Проте, вже в 1939 році Карпатська Україна продемонструвала потужний ідеологічний прояв національно-державницького усвідомлення приналежності до української нації.

Таким чином, Карпатська Україна в 1938-1939 роках стала не лише провідним центром розвитку української національної ідеології, а й фактично першою з усіх українських земель вступила в боротьбу з фашизмом. При цьому, заради захисту своєї Батьківщини багато карпатських українців віддали своє життя. Але головним було те, що в березні 1939 року Карпатська Україна не лише продемонструвала всьому світу вияв до незалежності та соборності українських земель, а й втілювала ці ідеї на практиці.

У період Другої світової війни роль націоналістичної ідеології в контексті визвольної боротьби за власну державу значення зросла. Після III Надзвичайного Збору (серпень 1943 року) всередині ОУН поступово сформувалися два основні підходи щодо подальшої долі ОУН (Б) як провідної української національно-визвольної потуги. Представники першого напрямку виступали за поступові, еволюційні зміни. Цей підхід підтримували як М. Лебедь, так і його опонент Р. Шухевич з найближчим оточенням. Усі

попередні зміни в програмових засадах – визнання німецьких загарбників таким же ворогом, як і СРСР, а відтак і боротьба проти них, перейменування організації на ОУН-СД (самостійники-державники) з подальшою відмовою від назви ОУН, відхід від тоталітарної моделі управління, від монопартійності, перехід до соціал-демократичних засад в економічному розвитку, прийнятих на III Надзвичайних Зборах, відбувалося під тиском тогочасних обставин і низки чільних керівників ОУН (Б). Реально ж керівництво українських націоналістів бандерівської течії в 1941-1944 роках ігнорувало або гальмувало розв'язання окреслених проблем, що і було причиною багатьох гострих конфліктів. Прихильниками другого підходу були В. Кук, М. Степаняк, К. Савур та інші діячі, які були добре обізнані з реаліями східної й центральної України. Вони знали про несприйняття програмових засад ОУН і насторожене ставлення до організації населення під радянської дійсності. Тому виступали не за поверхові зміни, а за глибокі фундаментальні перетворення шляхом створення нової організації³⁷. В умовах боротьби проти різного роду окупантів у середовищі ОУН(Б) відбулася значна еволюція ідеологічних поглядів, викликана потребами адаптації до нових обставин, передусім поширенням руху у середовищі східно-українського населення (так, під час праці на Донбасі ОУН(Б) несподівано виявила ідеологічну гнучкість і висунула гасло «За Радянську Україну без диктатури Комуністичної партії»). На III Надзвичайному Великому Зборі у серпні 1943 р. було задекларовано новий ідеал – «систему вільних народів у власних самостійних державах як єдиного ладу, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання цілому світові»³⁸. Продовживши ідеологічну лінію ОУН(Б), УПА протягом всього свого існування розглядала національно-визвольну боротьбу за українську державність як пріоритетний напрямок своєї діяльності.

Сучасна окупаційна політика Москви та відверта агресія щодо України, що зумовила вирішальний етап боротьби за незалежність української держави, породила низку проблем. Одна них має ідеологічний характер – ліквідація залишків радянськості й тоталітарних символів. Війна 2014-2015 років у вигляді різновиду гібридної – інформаційно-диверсійної війни є насамперед війною ідеологій. Значною мірою вона була зумовлена прагненням реанімувати путінським режимом прообраз Радянського Союзу, з усіма його ідейно-політичними атрибутами та символами (включно із маргінальною ідеологією, пострадянським гімном тощо). Багато хто не очікував цієї війни, але ж чого лиш варте кількарічне й настирливе звернення Путіна до ідеологічних догм СРСР. При цьому, в сучасній Росії – цій країні абсурду, спостерігаються спроби поєднати завідомо несумісні й суперечливі речі (комунізм і «гундяєвські духовні скрепи», російський націоналізм із шовіністичною сутністю та опора Путіна на кадирівців тощо).

Загалом слід підсумувати, що війна за незалежність 2014-2015 років, як і передуюча їй Революція Гідності, стала для українців насамперед черговим випробуванням духу та національної свідомості. Одним із унікальних явищ цієї війни стало те, що в оборону незалежності стали не лише українці, але й

росіяни та багато представників інших націй, які усвідомили, що це і їх війна. І це ознака нового рівня розвитку української націоналістичної ідеології, коли більшість громадян країни приходять до розуміння необхідності захисту національних інтересів, поваги до цінностей і традицій титульної нації. Слід наголосити, що така ситуація також сприяє утвердженню ідеології соборності нації та держави в Україні.

Олександр Ситник

ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ТА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У статті проаналізовано провідні напрями розвою української націоналістичної ідеології, зокрема – в контексті національно-визвольної боротьби. При цьому, основна увага зосереджена на концепціях періоду першої половини ХХ. Одночасно проводиться паралель з ідеологічною складовою війни за незалежність України 2014-2015 років.

Ключові слова: ідеологія, націоналізм, національно-визвольна боротьба, війна, незалежність.

Olexander Sytnyk

THE PARADIGM OF THE UKRAINIAN NATIONALIST IDEOLOGY IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH AND EARLY TWENTY-FIRST CENTURIES

The article analyzes the major trends of development of the Ukrainian nationalist ideology, in particular in the context of the national liberation struggle. At the same time, focuses on the concepts of period first half of the twentieth. At the same time draws a parallel with the ideology of the war of independence of Ukraine 2014-2015.

Key words: ideology, nationalism, national liberation struggle, the war of independence.

Александр Сытник

ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ В КОНТЕКСТЕ НАЦІОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ І НАЧАЛА ХХІ ВЕКІВ

В статті проаналізовані ведучі напрями розвитку української націоналістичної ідеології, в частині - в контексті національно-освободительної боротьби. При цьому, основне увагу зосереджено на концепціях періоду першої половини ХХ. Одночасно проводиться паралель з ідеологічною складовою війни за незалежність України 2014-2015 років.

Ключевые слова: идеология, национализм, национально-освободительная борьба, война, независимость.

¹ Міхновський М. Самостійна Україна / М. І. Міхновський // Політологія. Кінець ХІХ – перша половина ХХ ст. : хрестоматія ; за ред. О. І. Семківа. – Львів : Світ, 1996. – С. 128-133.

² Дробот І. І. Трансформація націоналістичної ідеології в першій половині ХХ ст. / І. І. Дробот // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 111.

³ Янів В. Студії та матеріали до нової української історії / В. Янів. – Мюнхен : Український вільний університет, 1983. – Т. 2. – С. 117.

⁴ Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух / О. Баган. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. – С. 5.

⁵ Шварцмантель Д. Идеология и политика / Д. Шварцмантель ; пер. с англ. Е. В. Пызиной. – Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2009. – С. 51, 52.

⁶ Ковальчук М. Генерал Микола Капустянський : (1881-1969) / М. Ковальчук. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – С. 61.

⁷ Бойко Ю. Идеология українського націоналізму / Ю. Бойко // Організація Українських Націоналістів. 1929-1954 : збірник статей у 25-ліття ОУН. – [Б. м] : На чужині, 1955. – С. 81, 82.

⁸ Документи і матеріали з історії Організації українських націоналістів. – [редкол. : В. Верига та ін.]. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2005. – Т. 1 : 1927-1930. – С. 12.

⁹ Орлик Д. Ідея і чин України. Нарис ідеологічно-політичних основ українського націоналізму / Д. Орлик (Д. Мирон). – К. : Українська видавнича спілка, 2001. – С. 17, 20.

¹⁰ Проект реферату Д. Андрієвського про майбутній державний устрій на І конгресі ОУН «Державний устрій» від 8 грудня 1928 р. // Документи і матеріали з історії Організації українських націоналістів. – [редкол. :

- В. Верига та ін.] – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2005 – . – Т. 1 : 1927-1930. – С. 95-110., с. 106.
- ¹¹ Вассиян Ю. До головних засад націоналізму / Ю. Вассиян // Націоналізм : Антологія ; упор. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2000. – С. 197, 202.
- ¹² Баган О. Перший ідеолог ОУН / О. Баган // Український націоналізм : історія та ідеї. Науковий збірник. – Вип. 1 ; за ред. О. Багана. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – С. 461.
- ¹³ Вассиян Ю. Простір між Москвою і Візантією / Ю. Вассиян // Український націоналізм : історія та ідеї. Науковий збірник. – Вип. 1. ; за ред. О. Багана. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – С. 490.
- ¹⁴ Баган О. Перший ідеолог ОУН / О. Баган // Український націоналізм : історія та ідеї. Науковий збірник. – Вип. 1 ; за ред. О. Багана. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – С. 460, 461.
- ¹⁵ Armstrong J.A. Ukrainian nationalism. / J. A. Armstrong ; Ukrainian Academic Press. A Division of Libraries Unlimited, Inc. – Englewood, Colorado, 1990. – P. 14.
- ¹⁶ Мандрик М. В. Становлення ідеології інтегрального націоналізму в інтелектуальній спадщині української еміграції (1920-1930 рр.) : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Мандрик Марія Вікторівна. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – с. 150.
- ¹⁷ Федун («Полтава») П. Концепція Самостійної України і основна тенденція ідейно-політичного розвитку сучасного світу // П. Федун («Полтава»). Твори ; упоряд. і відп. ред. М. В. Романюк. – Львів: НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; Галузевий державний архів СБУ, 2008 – . – Т. 1. – С. 143-145, 164, 176-186.
- ¹⁸ Ленкавський С. Фальшування історії України в інтересах неподільної Росії / С. Ленкавський // Причинки до суспільного мислення. – Ч. 2 : Большевизм і визвольна боротьба : [збірка статей]. – Toronto, 1991. – С. 111.
- ¹⁹ Мандрик М. Український націоналізм : становлення у міжвоєнну добу / М. Мандрик. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2006. – С. 235, 236.
- ²⁰ Донцов Д. Підстави нашої політики // Донцов Д. Твори. – Львів : Кальварія, 2001 – . – Т.1 : Геополітичні та ідеологічні праці. – с. 103-108.
- ²¹ Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух / О. Баган. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. – с. 44, 45.
- ²² Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Дрогобич : Видавництво «Відродження», 1991. – с. 323.
- ²³ Там же, с. 323, 325.
- ²⁴ Іванишин В. Українська ідея і перспективи націоналістичного руху / В. Іванишин. – Дрогобич : «Відродження», 2000. – с. 83, 84.
- ²⁵ Баган О. Світоглядно-ідеологічні засади українського націоналізму / О. Баган // Українські проблеми. – 1995. – № 3-4. – С. 4, 5.
- ²⁶ Сосновський М. Дмитро Донцов : політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму / М. Сосновський. – Нью-Йорк-Торонто : Trident International, Inc., 1974. – с. 23. – (НТШ. Бібліотека українознавства. Т. 33).
- ²⁷ Ленкавський С. Український націоналізм [Твори] / С. Ленкавський; за ред. О. Сича. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – Т. 1. – с. 504.
- ²⁸ Вегеш М. Організація українських націоналістів і Карпатська Україна (1938-1939 рр.) / М. Вегеш // Матеріали наукової конференції викладачів історичного факультету УжДУ. – Ужгород, 1994. – С. 21.
- ²⁹ Вегеш М. До питання про участь ОУН в обороні Карпатської України / М. Вегеш // Матеріали наукової конференції Всеукраїнського братства вояків УПА «Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія (історія, уроки, сучасність)», 16-17 січня 1993 р., м. Івано-Франківськ. – Стрий : ТОВ «УВІС», 1993. – С. 36.
- ³⁰ Ситник О. М. Діяльність ОУН на Закарпатті в оцінці Вікентія Шандора / О. М. Ситник // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. – Річник II – III. – Ужгород : Закарпатське крайове товариство «Просвіта», 1999. – С. 71.
- ³¹ Ситник О. М. ОУН і Закарпаття / О. М. Ситник // Визвольний шлях. – 1998. – Кн. 2. – С. 218.
- ³² Вегеш М. Карпатська Україна 1938-1939 рр. в українській історіографії / М. Вегеш // Український історик. – Т. 34. – 1991-1997. – Ч. 1-4. – С. 137.
- ³³ Ференц П. Етнонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20-30-ті роки ХХ століття. – с. 83.
- ³⁴ Стерчо П. Карпато-українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках / П. Стерчо ; [репринтне видання]. – Львів : «За вільну Україну», 1994. – с. 187.
- ³⁵ Васюта І. К. Національно-визвольний рух в Західній Україні (1918-1939 рр.) / І. К. Васюта // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 59.
- ³⁶ Вегеш М. М. Історичні дослідження : у 4 т. / М. М. Вегеш. – Ужгород : УжДУ, 2000 – . – Т. 2 – с. 228.
- ³⁷ Дзьобак В. В. Еволюція ідеологічних позицій в ОУН(Б) 1943-1944 рр. / В. В. Дзьобак // Україна Соборна: Збірник наукових статей. – Вип. 4. – Т. I. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 89.
- ³⁸ Форко О. Ідеологія УПА в часи війни : [Електронний ресурс] / О. Форко. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/247/2691.html>.